

TWEEGESPREK

TEKST Marcel Ham
FOTO'S Ruud van der Graaf

Mag je nog kwetsbaar zijn?

'Nederland ronkt van de ideologie van de autonome, krachtige, ondernemende burger die met zelfregie, zelfmanagement en zelfredzaamheid een goede toekomst tegemoet gaat. Voor kwetsbaarheid is geen ruimte meer.' Zo fulmineerde hoogleraar zorgethiek Andries Baart enkele maanden geleden op socialevraagstukken.nl naar aanleiding van zijn boek *De zorgval. Trouw* nam het stuk over en maandenlang was zijn verhaal

het drukbezochtste item. Baart had iets geraakt, zoveel was duidelijk. De geestelijk vader van de presentiebenaarding – een onder hulpverleners zeer populaire manier van aandachtig, toegewijd, liefdevol en aanwezig werken met kwetsbaren – analyseerde een twintigtal beleidsdocumenten en las dat het daarin alleen maar over eigen kracht gaat, en dat kwetsbaarheid een non-item was geworden.

Het was niet alleen een kritisch, maar ook een gefundeerd tegengeluid op wat alom een onomstreden idee lijkt

te zijn geworden. Wat zou Fiet van Beek daarvan vinden? Als voorvrouw van de Eigen Kracht Centrale bevindt zij zich immers op de toppen van de golven van deze maatschappelijke beweging. Toch? 'Nou', relateert ze maar meteen, 'onder eigen kracht wordt nu toch wel heel veel verstaan, van gemeentelijke cursussen tot spierversterkende middelen. Het slaat overal en daarmee bijna nergens meer op zo langzamerhand. Wij merken natuurlijk dat ook de belangstelling voor Eigen Kracht-conferenties snel toeneemt. Het is belangrijk om de visie

Eigen kracht, burgerkracht, zelfregie – een stevige maatschappelijke beweging overspoelt Nederland. Maar is er nog wel ruimte voor kwetsbaarheid? Tweegesprek met Andries Baart, ontwerper van de presentiebenadering, en Fiet van Beek, van de Eigen Kracht Centrale.

achter de conferenties te benadrukken. Dat het niet gaat om kracht van een individu, maar om de kracht van de kring en het bij elkaar brengen van een kring van mensen rond de “hoofdpersoon”, opdat mensen zelf de regie kunnen nemen en niet de overheid of het systeem het overneemt.’

Ze treffen elkaar op het Movisie-kantoor in Utrecht. Fiet van Beek vlak voor haar vakantie, Andries Baart (‘Ik geef je mijn boekje mee, dat verhoogt echt de vakantievreugde’) staat aan de vooravond van de behandeling van kanker bij zijn vrouw. ‘De inzet is dat we gaan proberen om beter te worden.’

Andries, wat is het probleem – waarom ben je zo bang dat met alle aandacht voor eigen kracht kwetsbaarheid in het gedrang komt?

Baart: ‘Overal wordt fantasieloos op de trommel van eigen kracht geslagen, terwijl al die beleidsdocumenten die ik analyseerde over zeer kwetsbare mensen gaan, over mensen die dus niet zonder hulp van anderen kunnen. Hoe harder je “eigen kracht” roept, des

te meer ben je verplicht je te verdiepen in de kwetsbaarheid van mensen. Anders krijg je een heel gevaarlijke ideologie, dan wordt kwetsbaarheid een onwaarde. Dat moeten we niet willen. Ik ben kwetsbaar als het om mijn echtgenote gaat, maar dat moet niet met kracht en zelfregie weggevoerd worden. Die kwetsbaarheid wil ik graag in stand houden. Veel mensen zijn ook heerlijk in hun kwetsbaarheid – die bovendien de kern is van hun identiteit. Dat moet je honoreren, er soms van genieten. En niet doen of het slechts een te bestrijden kwaad is.’

Maar de advocaten van eigen kracht en burgerkracht zijn begaan met kwetsbaren; ze willen juist dat mensen meer naar elkaar omkijken. Een professional kan die aandacht vaak niet geven, die is afstandelijk.

Baart: ‘Dat zou kunnen. Dat komt voor, maar een beleid baseren op één begrip is per definitie misleidend. En het gebeurt ook nog eens op oneigenlijke gronden: omdat het allemaal niet meer betaalbaar is. Als je kwetsbaarheid negeert, dan loop je een groot risico: dat mensen overschat worden,

dat ze taken en verantwoordelijkheden krijgen die ze niet tot een goed einde kunnen brengen. En daar dan voor gestraft en verlaten worden.’

En hoe kijk je dan aan tegen de Eigen Kracht-conferenties van Fiet?

Baart: ‘Positief, het zijn goede beginselen die ik deels herken van de presentiebenadering. Maar eerlijk gezegd snap ik niet waarom het Eigen Kracht heet. Het gaat altijd over talenten, *resources* zoeken, draagvlak creëren, sociale cohesie – maar toch niet over kracht? Dat is een gek woord, een heel onhandig begrip. Spierballentaal. Waarom moet dat nu zo?’

Van Beek: ‘Kracht is ook het vermogen om met elkaar besluiten te nemen over wat er nodig is. In Eigen Kracht-conferenties gaat het om het bundelen van de denk- en daadkracht van de eigen kring. We hebben in het Nederlands eigenlijk geen goed begrip voor die eigen groep, in het Engels wordt het de *family group* genoemd. Samenredzaamheid zou beter zijn.’

Baart: ‘Brrr, dat is geen Nederlands.’

Van Beek: ‘Ik heb de term Eigen Kracht-conferentie twaalf jaar

geleden verzonnen, maar als ik het vandaag opnieuw moest doen, zou ik een ander begrip kiezen, omdat de aanduiding “Eigen Kracht” zo'n andere vlucht heeft genomen en besmet is geraakt. Het vervlakt, wordt hol.'

Maar waarom? Staatssecretaris Van Rijn wil toch niet wezenlijk iets anders dan jij?

Van Beek: 'Dat kan zijn, maar ik stoor me eraan dat top-down wordt bepaald dat mensen hun eigen kracht maar meer moeten gaan gebruiken. Daar gaat het dus niet over. De vraag is niet of jij de billen van de buurvrouw wilt wassen, maar hoe mensen weer zelf de regie over hun leven krijgen voordat de overheid het van ze overneemt. Het gedachtegoed van Eigen Kracht komt oorspronkelijk van een zeer kwetsbare bevolkingsgroep in Nieuw-Zeeland, de Maori-bevolking. In de jaren tachtig van de vorige eeuw zag men dat hun groot onrecht was aangedaan, dat er herstel nodig was en dat het om meer draaide dan het teruggeven van taal, kunst en land. De Maori's zeiden: jullie hebben ook onze kinderen afgepakt, want die zijn oververtegenwoordigd in de jeugdbescherming, vaker uit huis geplaatst, vaker met justitie in aanraking gekomen. Daarom kregen de Maori's – en de andere burgers in Nieuw-Zeeland – het recht om zelf hun plannen te maken voordat anderen het overnemen. Dát is het gedachtegoed van de Eigen Kracht-conferenties; het gaat over zelf bepalen wat er gebeurt in je leefwereld.'

Heeft de verzorgingsstaat veel van die zaken in Nederland onteigend?

Van Beek: 'Ik denk het wel ja, heel stapsgewijs is de overheid de leefwereld binnengedrongen. Mensen worden beoordeeld, gediagnosticeerd, zonder hun omgeving erbij te betrekken. In het hele systeem zijn er

natuurlijk werkers die dat wel doen, maar dit gaat over het totaal: we zijn het gewoon gaan vinden dat professionals bepalen wat passende zorg is. Wij horen die verhalen nog dagelijks over de jeugdzorg en elders, ook al krijgt men meer oog voor familie en netwerk. Natuurlijk zijn professionals ook ontzettend hard nodig, maar in een andere positie. Ze moeten hun kennis veel meer delen, zodat mensen worden geholpen zelf hun plannen te maken. En ze moeten hen helpen die plannen uit te voeren. Aansluiten bij wat mensen zelf kunnen, en dus niet overnemen.'

Baart: 'Ik deel die analyse maar ten dele. Als je ontspoorde professionaliteit wilt repareren, moet je je tot die professionals wenden en niet burgers de kar laten trekken. Daarbij denk ik dat jij, Fiet, ten onrechte niet benoemt dat er in zorg en welzijn een voortdurende strijd woedt over wiens kennis nu eigenlijk telt, bijvoorbeeld bij het stellen van diagnoses, bij signaleringen, bij het maken van plannen. Het is wat ik een epistemologische strijd noem. Wiens kennis doet ertoe? We proberen in de zorg nu tot een genuanceerd midden te komen tussen professional en burger, in ziekenhuizen heet dat *shared decision making* tussen dokter en patiënt. Maar de dokter weet zó ongelooflijk veel meer. Dat allesoverheersende kennissysteem, de financieringsstromen, de macht van de verzekeraars – daarover praten jullie niet bij de Eigen Kracht Centrale, en dat vind ik jammer en politiek naïef. Jullie hebben het niet over het onrecht van het systeem, en blijven hangen in het uitdragen van een methode in een windstille hoek. Ik wil graag met je meedenken, maar zo zie ik het.'

Van Beek: 'Dat klopt niet. Wij zijn bezig om voor elkaar te krijgen dat mensen zelf keuzes mogen maken, en dat dit als uitgangspunt voor de zorg

in wetten wordt opgenomen; we zijn het systeem aan het veranderen, dat is echt niet windstil hoor, integendeel! Ondertussen laten we met de Eigen Kracht-conferenties zien dat het echt kan op die manier, ook als ingrijpen dreigt van de jeugdbescherming, de GGZ of in het geval van gedwongen huisuitzettingen. Dat recht is het begin. En daarna krijg je die vraagstukken van jou.'

Baart: 'Maar jullie gaan die strijd met het systeem niet aan. Word wakker, je bent helemaal geen partij tegenover die instituties, en denk je dan dat het heel anders wordt als we een kring of zelfs een “conferentie” mogen beleggen? Kom op, kijk even hoe de samenleving in elkaar zit!'

Andries, wordt de strijd die jij wilt voeren niet enorm geholpen door de huidige burgerkrachtbeweging?

Baart: 'In zoverre er nu inderdaad ruimte komt voor andere morele en kennisbronnen. Maar de discussie is nu ongelooflijk geïdeologiseerd en dat helpt niet. We leggen de ene mode af, het paternalisme van professionals, en ruilen die in voor een andere: die van buurthuizen die worden wegbezuinigd en vervolgens door vrijwilligers gerund moeten worden “in zelfbeheer” – dat gaat toch helemaal niet over de waarde van kwetsbaarheid?'

Zonder bezuinigingen hadden we het niet over kwetsbaarheid gehad, en hadden we ook niet de beweging voor eigen kracht gehad.

Baart: 'De presentietheorie is zonder bezuinigingen ontstaan; ik had die er niet voor nodig. En of die bezuinigingen een zegening blijken, moeten we eerst nog maar afwachten.'

Van Beek: 'De Eigen Kracht-conferenties zijn ook niet opgekomen door bezuinigingen, ze kwamen voort uit een behoefte aan rechten. Maar het is wel zo dat de bezuinigingen kansen

Baart: ‘Het allesoverheersende kennissysteem, de financieringsstromen, de macht van de verzekeraars – daarover praat de Eigen Kracht Centrale niet, en dat vind ik politiek naïef’

Van Beek: 'Ik heb de term Eigen Kracht-conferentie twaalf jaar geleden verzonnen, maar nu zou ik een ander begrip kiezen'

geven; de boel wordt opgeschud. Daar ben ik voorzichtig optimistisch over.'
Baart: 'Dat ben ik wel met je eens, het biedt kansen: nu een begrippen-apparaat om ze te grijpen.'

Is er nu voldoende wetenschappelijk bewijs dat een Eigen Kracht-conferentie werkt? Volgens de Amsterdamse onderzoekers Stams en Van der Helm nog niet.

Van Beek: 'Er is nationaal en internationaal veel bekend over Eigen Kracht-conferenties, ook over de effecten ervan. Onderzoekers als Stams en Van der Helm hebben een bepaalde opvatting over effectiviteitsonderzoek. Zij pleiten voor een type onderzoek dat de conferenties beschouwt als een professionele methodiek. Eigen Kracht is geen methodiek, maar een benadering om besluiten te nemen. Overigens ben ik niet tegen effectonderzoek, we werken zelfs met Stams samen aan zulk onderzoek. Dat levert kennis op, maar het is niet de kennis waar ik persoonlijk het meest om zit te springen. Ik zou veel meer willen weten over welk type onderzoek je nodig hebt om verder te komen met de benodigde verandering in de samenleving. Andries, als je de presentie-benadering nu eens zou onderwerpen aan dergelijk effectonderzoek, hoe zou jij daarop reageren?'

Baart: 'We doen onophoudelijk aan effectonderzoek, maar het is een urgente vraag. Mijn antwoord: dat kan dus niet zomaar. En dat komt onder meer doordat het niet slechts een methodiek is, maar een benadering die praktijken sticht. Het is heel raar als je praktijken versmalt tot methodieken, en evaluatieonderzoek versmalt tot effectonderzoek, en dat weer versmalt tot resultaten die salonfähig zijn, en dan zegt: dat is *evidence based*. Ik wens de Eigen Kracht-conferentie van harte toe dat ze niet wordt geëvalueerd als een methodiek.'

Maar hoe weten we dan dat de presentietheorie werkt?

Baart: 'Het hangt ervan af wat je onder werkzaamheid verstaat. Ik ben zorgethicus en ik wil graag met de morele kant beginnen, en dan is een werkwijze allereerst goed omdat het wenselijk en humaan is om het zo te doen. Sommige dingen werken helemaal niet zo goed, maar die moet je wel doen omdat het fatsoenlijk is. Wij gaan onze dementerende ouderen niet vergassen, om ethische redenen. De volgende vraag is dan of presentie helpt om problemen op te lossen. Dat hebben we onderzocht, en dan blijkt dat de aansluiting van de professional bij bijvoorbeeld een groep jongeren beter werkt, er veel minder fouten optreden. Bij een groep zwerfjongeren met een meervoudige problematiek – verstandelijk, verslaafd, dakloos; heel ernstig dus – kregen we heel kleine, onooglijke maar fundamentele dingen voor elkaar. Beleidsmakers willen het liefste iets groots zien, bijvoorbeeld dat de jongeren na een tijdje zelfstandig wonen, werken en geen schulden meer hebben, maar dat is soms onhaalbaar. Wat we wel kunnen bereiken, is dat ze een beetje vertrouwen in zichzelf ontwikkelen, dat ze durven zich aan hulpverleners toe te vertrouwen, zodat die ze überhaupt kunnen bereiken, dat ze niet overall gevaar zien, dat ze een paar positieve ervaringen opdoen, erkend worden en niet meer denken dat alles vijandig is. Dat is voor veel mensen een ongelooflijk essentiële ervaring.'

Van Beek: 'Je kan veel beter dit soort verhalen vertellen van mensen – waarom het ertoe deed, waarom ze een andere kant opgingen, of juist niet. Dat zegt veel meer dan effectonderzoek dat de context niet meeneemt.'

Baart: 'Door dat gehengst op evaluatie- en effectonderzoek krijgen we nóg een probleem: het werkt heel

normaliserend. Er wordt gemeten in hoeverre kwetsbare mensen zich als niet-kwetsbare mensen gaan gedragen. En naarmate ze dat lukt, is het geslaagd. Mijn vrouw heeft borstkanker, en dan moet ze een lijst invullen met vragen als "Bent u verdrietig?" en dan zegt ze: "Ja, maar dat geeft helemaal niks". En op "Hebt u de laatste tijd nog bonje gehad met uw echtgenoot of familie?" antwoordt ze: "Ja, maar dat vinden wij erbij horen". Het idee dat je borstkanker hebt en dat je dat allemaal in harmonie zou moeten oplossen – dat is een ontzettend rare, paternalistische normaliseringsgedachte. Alsof je pas geslaagd bent als keurige burgerman, die z'n geld op z'n plek heeft, z'n verdriet, z'n seks – dat is toch onzin? Dat het hoekige anders-zijn van mensen voortdurend wordt weggepoetst, dat moeten we niet willen, en dat willen we nu wel. Vooral daarom bepleit ik de theoretisch onderbouwde rehabilitatie van kwetsbaarheid.'

Marcel Ham is hoofdredacteur van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*.

In *De zorgval* trekt Andries Baart in een wetenschappelijk essay van leer tegen zefredzaamheid en eigen kracht. Wie het boek omkeert, leest praktijkportretten van Christa Carbo. Amsterdam: Uitgeverij Thoeoris, 2013.

Op 31 oktober vindt het congres 'Uit de zorgval' plaats over *de zorgval*, zorg die vastloopt, problemen bestendigt of mensen van de regen in de drup helpt. Informatie: www.presentie.nl